

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ
ΙΣΤΟΡΙΚΟΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Α. ΠΙΕΡΡΗΣ

ΚΥΚΛΟΣ ΚΕ΄
ΠΕΡΙΟΔΟΣ 2011 - 2012

ΑΝΘΡΩΠΟΓΟΝΙΑ

Φυσική Ιστορία του Ανθρώπου

Ή

*Ανθρώπινη Φύση και Ανέλιξη
(από τις Δυναμικές Πρωταρχές
μέχρι την Ακμή της Τελειότητας)*

Κείμενο Σκέψης 2

*Περί Χειμερινών Τροπών,
Ηλιολογίας και Ηλιολατρείας,
Φαλλικών Αττικών Εορτών
Και
Μεγάλων Συνόδων Πλανητών*

I

Η περιοδικότητα είναι ο οντολογικός τρόπος σταθεροποίησης του συνεχούς γίνεσθαι στον «Κόσμο» των φαινομένων. Κόσμος είναι ακριβώς το κάλλος, η εναρμόνιος τάξη των φυσικών όντων και το δι' αυτής κεκαλλωπισμένο σύμπαν της φυσικής ύπαρξης.

Η περιοδικότητα θεμελιώνεται στον υπέρτατο Δυισμό των αρχών του μερικού όντος, του όντος του ευρισκομένου εν κινήσει και μεταβολή, του πολλαπλασιαζόμενου και διαφοροποιούμενου όντος, του όντος που δεν έχει τη σύμφυτη αναγκαιότητα του είναι στην ταυτότητα της μερικότητάς του. (Παραπέμπω σε προγενέστερες αναλύσεις στα Σεμινάρια, τις οποίες κεφαλαιώνω εδώ).

Η περιοδικότητα εκφράζει την τάξη του χρόνου, η οποία ακριβώς παράγεται από τον Μεγάλο Νόμο της Ισοσθένειας Δράσης και Αντίδρασης (όπως στο ελατήριο και το εκκρεμές με την απλή αρμονική ταλάντωσή τους). Τη γενικότατη διατύπωση την έδωσε ήδη πρώτιστα ο Αναξίμανδρος (DK12 B1):

ἐξ ὧν δὲ ἡ γένεσις ἐστὶ τοῖς οὐσι, καὶ τὴν φθορὰν εἰς ταῦτα γίνεσθαι κατὰ τὸ χρεῶν· δίδοναι γὰρ αὐτὰ δίκην καὶ τίσιν ἀλλήλοις τῆς ἀδικίας κατὰ τὴν τοῦ χρόνου τάξιν.

Κάθε υπέρβαση του πέρατος της μοίρας ενός όντος, κάθε παραβίαση του ορίου οντολογικής δράσης και συνεπώς δικαιοδοσίας μεταξύ αυτού και των άλλων, δημιουργεί ισοσθενή αντίρροπη κίνηση ανθυπέρβασης στην ενάντια κατεύθυνση, άρα προκαλεί μια ταλάντωση, και αυτή η νομοτέλεια συνιστά την τάξη του χρόνου αφού δημιουργεί περιοδικότητα.

Η περιοδικότητα λοιπόν αποτελεί τον ρυθμό του χρόνου, αλλά και περαιτέρω ορίζει τη μετρική του, αφού η μονάδα του χρόνου προϋποθέτει ορισμένη αναλλοίωτη περιοδικότητα. Τέτοιες μονάδες είναι το Ημερονύκτιο, η Σεληνιακή περίοδος (Σεληνιακός Μήνας) και ο Ηλιακός Ενιαυτός (η ετήσια περίοδος). Στην σύγχρονη επιστήμη έχουμε μοριακές, ατομικές ή υπατομικές παλμώσεις.

Η σημασία του Ήλιου και της (φαινομένης) διπλής περιοδικής κίνησής του, για την ύπαρξη, ανάπτυξη και συντήρηση της ζωής επί γης έγινε ενωρίς αισθητή, διαδοχικά δε κατανόησε ο άνθρωπος εις βάθος ότι το Ηλιακό φαινόμενο είναι αναγκαία αιτιώδης συνθήκη για την οργανική οντότητα. Η Νεολιθική Επανάσταση με τη σύσταση της γεωργικής παραγωγής απετέλεσε μείζονα σταθμό αυτής της συνειδητοποίησης.

Η αιτιότητα του Ήλιου για τη ζωή δεν αναφέρεται μόνο στη γενική τήρηση συνθηκών που καθιστούν δυνατή την ενόργανη ζωή και την ύπαρξη των ζώντων ειδών, αλλά επεκτείνεται και στα συγκεκριμένα όντα, ένα ένα. Γράφει ο Αριστοτέλης (*Μεταφυσικά*, Λ, 1071a13-16):

ὥσπερ ἀνθρώπου αἴτιον τὰ τε στοιχεῖα, πῦρ καὶ γῆ ὡς ὕλη, καὶ τὸ ἴδιον εἶδος, καὶ ἔτι τι ἄλλο ἔξω [δηλαδή εκτός του συγκεκριμένου ανθρώπου] οἶον ὁ πατήρ, καὶ παρὰ ταῦτα ὁ ἥλιος καὶ ὁ λοξὸς κύκλος [δηλαδή η εκλειπτική, η τροχιά της ετήσιας φαινομένης κίνησης του Ηλίου στον ουρανό ενός γεωκεντρικού συστήματος].

Και ακόμη γενικότερα, cf. *Περὶ ζῶων Γενέσεως*, A, 716a13-17:

ἄρρεν μὲν γὰρ λέγομεν ζῶον τὸ εἰς ἄλλο γεννῶν, θῆλυ δὲ τὸ εἰς αὐτό· διὸ καὶ ἐν τῷ ὄλῳ τὴν τῆς γῆς φύσιν ὡς θῆλυ καὶ μητέρα νομίζουσιν, οὐρανὸν δὲ καὶ ἥλιον ἢ τι τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ὡς γεννῶντας καὶ πατέρας προσαγορεύουσιν.

Ἡ ὅπως διατυπώνεται ειδικότερα στο «*Περὶ Φυτῶν*», 817a23-28: *ἔστι δὲ καὶ τις ἀρχὴ τῆς μὲν τροφῆς τῶν φυτῶν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ πάλιν ἑτέρα τῆς γενέσεως ἀπὸ τοῦ ἡλίου. εἶπε δὲ καὶ Ἀναξαγόρας ὅτι ἡ ὑγρότης τούτων ἐστὶν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ διὰ τοῦτο ἔφη πρὸς Λεχίνεον ὅτι ἡ γῆ μήτηρ μὲν ἐστὶ τῶν φυτῶν, ὁ δὲ ἥλιος πατήρ.*

Και δεν πρόκειται μόνον για τα οργανικά όντα. Ο Ἡλιος ως πύρινη αρχή θερμότητας και με την περιοδική αέναη κίνησή του, είναι αιτία και αρχή όλων των πολυειδών κινήσεων και των μεταβολών του υποσελήνιου κόσμου. «*Ο γάρ ἥλιος ἀρχὴ τῶν κινήσεών ἐστιν*» (*Προβλήματα Φυσικά*, Κστ', 34, 944b30).

Στο τελευταίο, και πυκνοτάτης επιχειρηματολογίας, κεφάλαιο του «*Περὶ Γενέσεως καὶ Φθορᾶς*» έργου του, ο Αριστοτέλης παρέχει την αναλυτική διατύπωση της Ηλιακής αιτιότητας και της αναγκαίας περιοδικής φύσης της (B11, 337a34-338b20). Συνοψίζω την εντελέχεια της ανάλυσής του.

Ο κόσμος αυτός του σχετικού, και όχι απόλυτου, είναι, συνίσταται εν τω γίγνεσθαι, σε μια αἶδιο κίνηση και μεταβολή. Σε αυτό το γίγνεσθαι τίθεται το θεμελιώδες ερώτημα, είναι τα πάντα ενδεχόμενα («ενδεχόμενα καὶ ἄλλως ἔχειν»), χωρίς αναγκαιότητα της ύπαρξής τους, ή υπάρχει κάτι αναγκαίο; Βέβαια, ένα είδος σχετικής αναγκαιότητας διήκει δι' όλης της γενέσεως, αφού υπάρχουν αλυσίδες αιτιότητας που συνδέουν τα μερικά και συγκεκριμένα όντα (πράγματα, γεγονότα, συμβάντα) μεταξύ τους. Χρειαζόμαστε όμως τη ζεύξη της απόλυτης αναγκαιότητας, αυτής που θα

έκανε δυο πράγματα A και B χρονικά διατεταγμένα κατά το πρότερον και ύστερον να δένουν άφευκτα έτσι ώστε εάν B να είναι αναγκαίο το A, αλλά και αντιστρόφως εάν A να είναι αναγκαίο το B. Για να γίνει π.χ. οικία, πρέπει (είναι αναγκαίο) να τεθούν πρώτα θεμέλια. Αλλά αν τεθούν τα θεμέλια δεν είναι αναγκαίο να γίνει η οικία. Ο δεσμός μεταξύ των δυο υστερεί ως προς την απόλυτη αλληλουχία της ανάγκης, γιατί απλούστατα η οικία δεν είναι απλά και σκέτα αναγκαίο να υπάρξει καθ' εαυτή.

Υπάρχει λοιπόν τίποτε απολύτως και καθ' εαυτό αναγκαίο στον κόσμο του γίνεσθαι και του ενδεχομένως και άλλως έχειν; Εάν υπάρχει κάτι αναγκαίο θα πρέπει να είναι αἰδίο, να υπάρχει πάντα. Αναγκαίο και αεί πάνε αδιάσπαστα μαζί, όπως στο είναι έτσι και στο γίνεσθαι.

ἀλλὰ δεῖ τῇ γενέσει αἰεῖ εἶναι, εἰ ἐξ ἀνάγκης ἐστὶν αὐτοῦ ἢ γένεσις. τὸ γὰρ ἐξ ἀνάγκης καὶ αἰεῖ ἅμα (ὁ γὰρ εἶναι ἀνάγκη οὐχ οἶόν τε μὴ εἶναι), ὥστ' εἰ ἐστὶν ἐξ ἀνάγκης, αἰδῖόν ἐστι, καὶ εἰ αἰδῖον, ἐξ ἀνάγκης· καὶ εἰ ἢ γένεσις τοίνυν ἐξ ἀνάγκης, αἰδῖος ἢ γένεσις τούτου, καὶ εἰ αἰδῖος, ἐξ ἀνάγκης (337b33-338a3).

[«Αλλά πρέπει να ανήκει στη γένεση ενός πράγματος το αεί είναι, αν είναι αναγκαία η γένεσή του. Γιατί το αναγκαίο και το αεί πάνε μαζί (αφού αυτό που είναι αναγκαίο να είναι δεν είναι δυνατόν να μην είναι) – ώστε εάν είναι εξ ανάγκης, είναι αἰδίο, και εάν είναι αἰδίο, είναι εξ ανάγκης. Και εάν λοιπόν η γένεση είναι εξ ανάγκης, η γένεση αυτού (= το γίνεσθαί του) είναι αἰδίο, και εάν είναι αἰδίο, είναι εξ ανάγκης»].

Και φθάνουμε στον πυρήνα τώρα της απόδειξης. Τι και τί είδους θα ήταν αυτό το γιγνόμενο (το εν κινήσει και μεταβολή ευρισκόμενο), που θα εκπληρούσε τη συζυγή προϋπόθεση αἰδιότητας και αναγκαιότητας;

εἰ ἄρα τινὸς ἐξ ἀνάγκης ἀπλῶς ἢ γένεσις, ἀνάγκη ἀνακυκλεῖν καὶ ἀνακάμπτειν. ἀνάγκη γὰρ ἦτοι πέρας ἔχειν τὴν γένεσιν ἢ μὴ, καὶ εἰ μὴ, ἢ εἰς

εὐθὺ ἢ κύκλω. τούτων δ', εἴπερ ἔσται αἰδῖος, οὐκ εἰς εὐθὺ οἶόν τε διὰ τὸ μηδαμῶς εἶναι ἀρχὴν (μήτ' ἂν κάτω ὡς ἐπὶ τῶν ἐσομένων λαμβανομένων, μήτ' ἄνω ὡς ἐπὶ τῶν γενομένων)· ἀνάγκη δ' εἶναι ἀρχὴν· μήτε πεπερασμένης οὔσης, αἰδῖον εἶναι· διὸ ἀνάγκη κύκλω εἶναι (338a4-11).

[«Εάν επομένως το γίγνεσθαι κάποιου πράγματος είναι εξ ανάγκης, είναι ανάγκη να ανακυκλώνεται και να ανακάμπει (να είναι δηλαδή περιοδική η μεταβολή του). γιατί είναι ανάγκη η γένεση ή (1) να έχει πέρας ή να μην έχει, και εάν δεν έχει ή (2) να εκτείνεται εἰς εὐθύ ή (2) να γίνεται κατά κύκλον (με περιοδικότητα). Από αυτές τις (μόνες και εξαντλητικές) δυνατότητες όμως (η (2) αποκλείεται γιατί) εάν πρόκειται να είναι αἰδῖος η γένεση δεν μπορεί να προβαίνει εἰς εὐθύ (γραμμική πρόοδος) επειδή τότε δεν θα είχε κατά κανένα τρόπο αρχή (αφού ούτε αν λάβουμε τη συνέχεια κάτω προς τα μέλλοντα, ούτε ἄνω προς τα παρελθόντα, υπάρχει τέλος). Αλλά είναι ανάγκη να υπάρχει αρχή (για να υπάρχει αναγκαιότητα). (Αλλά και η (1) περίπτωση αποκλείεται αφού) με το να είναι η γένεση πεπερασμένη δεν μπορεί να είναι αἰδῖος. Ἄρα (το γίγνεσθαι ενός πράγματος που είναι αἰδῖο) είναι ανάγκη να είναι κατά κύκλον (περιοδική κίνηση και μεταβολή)»].

Στην αδήριτη αυτή απόδειξη ο Αριστοτέλης χρησιμοποίησε το λήμμα ότι στην περίπτωση που η γένεση θα εξετεινέτο γραμμικά επ' ἀόριστον, δεν θα υφίστατο ἀπόλυτη αναγκαιότητα σε αυτήν, αφού κάθε τι θα υπήρχε μόνο σχετικά προς κάποιο επόμενο για τη γένεση του οποίου θα εχρειάζετο αναγκαιά, και δεν θα υπήρχε στάση και τέλος σε αυτήν την πρόβαση προς το ἄπειρο που θα μετέτρεπε την σχετική σε ἀπόλυτη αναγκαιότητα, όπως προδιάρθωσα παραπάνω. (Το λήμμα αποδεικνύεται αναλυτικά στο 337b23-29).

Ὡστε η αναγκαιότητα και αἰδιότητα του γίγνεσθαι του Κόσμου των φαινομένων (και αυτή η τάξη του «κόσμου» κατά τον ρυθμό του χρόνου)

συνίσταται στην περιοδικότητα. Μείζονες δε και αναλλοίωτες περιοδικότητες είναι αυτές των ουρανίων σωμάτων (μεγίστων θεών), και κυρίαρχος μεταξύ αυτών για την ποικίλη γένεση και σωτηρία των όντων και ιδίως των οργανισμών, είναι η του Ηλίου:

οἶον τῆς ἄνω φορᾶς οὐσης ὁ ἥλιος κύκλω ὠδί, ἐπεὶ δ' οὕτως, αἱ ὥραι διὰ τοῦτο κύκλω γίνονται καὶ ἀνακάμπουσιν, τούτων δ' οὕτω γινομένων πάλιν τὰ ὑπὸ τούτων (338b3-5).

Η άνω φορά είναι η (φαινομένη) ημερήσια περιστροφή της ουράνιας σφαίρας των απλανών. Ως προς αυτήν ο Ήλιος έχει λοξή φαινομένη ετήσια κίνηση κατά την εκλειπτική (ο ήλιος κινείται «κύκλω ωδί», κατά αυτήν τη συγκεκριμένη περιοδικότητα). Αυτή η λόξωση μέσα στο σταθερό πλαίσιο των απλανών προκαλεί τη διαδοχή των Ωρών (= Εποχών του έτους) κατά κυκλική περιτροπή και αυτή η ενιαύσια περιοδικότητα δίνει ζωή στον υποσελήνιο κόσμο δημιουργώντας, συνέχοντας και διατηρώντας τη θαυμαστή ποικιλία του.

Και ταύτα μεν κατά τον Αριστοτέλη. Επέλεξα δε αυτόν για τη λογική δεινότητά του ανασυγκροτών κοινό τόπο του Λόγου του όντος περί της Ηλιακής πρωτείας εις τον «Κόσμον» του γίνεσθαι των φαινομένων. Άλλη γωνία θεμελιώσεως του αυτού τόπου παρέχει ο (κατ' εμέ) Αρχέλαος στον Πάπυρο του Δερβενιού. [Δείτε τη μελέτη μου "The Phallic Helios of the Derveni Papyrus and the Origin of Greek Solar Theology" στον τόμο Mystery and Philosophy (vol. II του έργου μου: The Emergence of Reason from the Spirit of Mystery, An Inquiry into the Origin and Nature of Ancient Greek Rationality). Η μελέτη υπάρχει και στο site www.philosophical-research.org].

II

Την καταγεγραμμένη και επίσημη απαρχή της Ηλιολατρείας και μάλιστα μιας Ηλιολατρείας ΠρωτοΜονοθεϊστικής, παρατηρούμε με θαυμασμό στην Αίγυπτο του 14ου αιώνα π.Χ.

Ήδη πιθανότατα από την Προδυναστική περίοδο στην 4η χιλιετία π.Χ. το ιερατείο της Ηλιούπολης (Αιγυπτιακή Ηλιούπολις στα Ελληνικά είναι η Αιγυπτιακή Οη, καίρια τοποθετημένη στην αρχή του Δέλτα του Νείλου, ενώνοντας τη μακρά του γονιμοποιό ερημική διαδρομή με την υπεραναβλύζουσα έκχυσή του στη Μεσόγειο) είχε συστήσει και οργανώσει μια μείζονα κοσμογονική θεολογία κοσμικών δυνάμεων και μεγάλων μυστηριακών θεοτήτων που συνέδεαν τη θεία και κοσμική τάξη με τα πεπρωμένα και τη σωτηρία του ανθρώπου στα μετά θάνατον. Στην κορυφή του παντός ως ενωτική αρχή του όλου θείου και κοσμικού συντάγματος, ίσταται ο Atum, ο Κύριος και Δημιουργός των πάντων. Είναι ο Αυθύπαρκτος και Αυθυπόστατος, «Αυτός που έφτιαξε το όνομά του», «Αυτός που δεν έχει ακόμη τελειωθεί, που θα αυτοτελειωθεί». Είναι ο πρώτος Λόφος που φανερώθηκε στην Οη σαν στέρεη γη από τον απείρονα πόντο της πρωταρχικής θάλασσας, του αρχέγονου υγρού. Ο Atum δημιουργεί μόνος του πρώτα την Εννεάδα των Μεγάλων Θεών και μετά τον Κόσμο ολόκληρο. Παράγει και καταπίνει το σπέρμα του και, προβάλλοντας το πάλι πτύοντας,

γεννάει τους Schu (θεό του Αέρα) και Tefnut (θεά της Υγρότητας). Αυτοί με τη σειρά τους γεννούν τον Geb (θεό της Γης) και τη Nut (θεά του Ουρανού). [Προσέξτε την αντιστροφή φύσεων στο δίπολο Ουρανός-Γη, σε σχέση με το Ελληνικό βίωμα, π.χ. στον Ησίοδο]. Τέλος οι τέσσερις γόνοι αυτού του ζεύγους Γης-Ουρανού συμπληρώνουν τη Μεγάλη Εννεάδα: Όσιρις, Ίσις, Seth και Nephthys. [Δείτε ενδεικτικά και φερέγγυα τα σχετικά λήμματα στο Hans Bonnet, *Reallexikon der Aegyptischen Religionsgeschichte*, 1952.]

Ενωρίς, τουλάχιστον ήδη στις πρώτες Δυναστείες, ο Atum είχε ταυτιστεί με τον Re, την Ηλιακή Θεότητα. Το όνομα Re-Atum εμφανίζεται κιάλας στα Πυραμιδικά κείμενα. Ο Atum-Re παρίσταται ειδωλοποιούμενος αρχικά ως άνθρωπος κατά σώμα με κεφαλή ιέρακος – όπως ακριβώς ο Horus της Ηλιουπόλεως υπό την Ηλιακή του ταυτότητα (Herachte). Έτσι ο Re, ταυτιζόμενος προς τον Atum, ανεβαίνει την οντολογική και κοσμογονική κλίμακα και γίνεται ο Μέγας Δημιουργός του Παντός, ενώ αρχικά, υπό την ιδιαίτερη μορφή της ταυτότητάς του, είναι γέννημα του Geb (Γη) και της Nut (Ουρανός).

Η αναγωγή της Ηλιακής Δύναμης στην Ύπατη Δημιουργική Αρχή των Πάντων συνεβάδιζε στο Αιγυπτιακό βίωμα και ενηρμονίζετο στο αντίστοιχο θεολογικό πλαίσιο με τον πολυθεϊσμό του Συστήματος. Σε άλλα θρησκευτικά κέντρα εναλλακτικές και πολύ διαφορετικές οργανώσεις του θρησκευτικού υλικού σε ωρισμένες θεολογικές αρχές είχαν αναπτυχθεί, δίπλα στην Ηλιουπολιτική θεολογία που αναμφισβήτητα κατείχε μεγάλη επιρροή. Μεταξύ αυτών ιδιαίτατη θέση απέκτησε η λατρεία του Άμμωνα, αρχικά ενός μάλλον περιθωριακού, τοπικού θεού των Θηβών. Με την εγκατάσταση της πολιτικής εξουσίας και διοίκησης της χώρας στις Θήβες κατά το Μέσο Βασίλειο, ο Άμμων αρχισε να ανέρχεται μετεωρικά τις θεολογικές τάξεις, ώσπου στο Νέο Βασίλειο έφθασε να είναι η κορυφή της

θεότητας εγκαθιστώντας έναν de facto Ενοθεισμό επ' ονόματί του στην Αιγυπτιακή θρησκεία.

Μετά πολλούς αιώνες στην Ιστορία της Αιγύπτου, η χώρα έμελλε να υποστεί ισχυρή Μεσανατολική επίδραση. Το Μεσαίο Βασίλειο κατέρρευσε με την επιδρομή των Hyksos, Συριακής φυλής. Για περίπου μια εκατονταετία υπήρξε μεσοδιάστημα Αιγυπτιακών δυνασθειών των Hyksos. Η 18η Δυναστεία ελευθερώνει την Αίγυπτο και οικοδομεί (από το 1580 π.Χ. περίπου και για 230 χρόνια) το Τρίτο Βασίλειο εντείνοντας και επεκτείνοντας την ισχύ του και μεταμορφώνοντάς το σε μια Αυτοκρατορία που περιλαμβάνει στην ακμή της όλη τη Μέση Ανατολή ανατολικά του Ευφράτη μέχρι σχεδόν τον Ταύρο. Αυτό όμως με την σειρά του συνέχισε την διήθηση της Μεσανατολικής θρησκευτικότητας στην Αιγυπτιακή πνευματικότητα.

Η Μεσανατολική επίδραση μετέφερε στη χώρα τη θεϊκή ασύζευκτη αντιπαλότητα που χαρακτήριζε τις χώρες ιδιαίτερα της Εύφορης Ημισελήνου. Πρώτον, οι τιτανικοί αγώνες, μάχες και πόλεμοι μεταξύ θεών είναι ιδίωμα αυτής της θρησκευτικότητας σε έκταση και ένταση που απουσιάζουν από την Αιγυπτιακή θρησκεία. Και δεύτερον ανάλογοι αγώνες μεταξύ πόλεων και χωρών είναι και αγώνες επικράτησης μεταξύ των πολιούχων θεών τους. Κοντά είναι το αίσθημα ότι ο νικητής θεός (της νικήτριας χώρας) ποδοπατά τον νικημένο (της ηττημένης). Μια τέτοιου είδους ανεναρμόνιστη θεϊκή εχθρότητα χαρακτηρίζει και τον πρώτο Μονοθεισμό της ιστορίας, την Ηλιολατρεία του Akhenaten. Ο ΠρωτοΜονοθεισμός είναι ακατάλυτα εχθρικός Ενοθεισμός.

Ο Amenhotep IV (Amenophis IV) συγκυβέρνησε για 10 χρόνια με τον πατέρα του Amenhotep III «τον Μεγαλοπρεπή», πριν αναλάβει μόνος του τα ηνία της Αυτοκρατορίας (~1375-1358 π.Χ.). Η κραταιή και εκτεταμένη Αυτοκρατορία που είχαν οικοδομήσει οι μεγάλοι Φαραώ της 18ης

Δυναστείας, έδειχνε σημεία τριβής στη Μέση Ανατολή, τα οποία χρειαζόντουσαν μια δυναμική στρατιωτική προβολή ισχύος (στηριζόμενη στη δεδομένη πολιτιστική ισχύ της Αιγύπτου) για να υπερκερασθούν. Από το άλλο μέρος η μεγεθυνόμενη και επιταχυνόμενη συγκέντρωση οικονομικής δύναμης στους θεούς της Αιγύπτου (στους Ναούς και τα Ιερατεία), εξαντλούσε την Κοινωνία και το Κράτος πολύ πέραν της διαφορικής πολιτιστικής και συνολικής δυναμικής προσαύξησης που οι θεοί ανταποδοτικά προσέφεραν.

Ο νέος Φαραώ όμως είχε μεν την ισχυρή βούληση για να κάνει μια συνολική επαναστατική μεταρρύθμιση στη χώρα, αλλά είτε από δικό του έλλειμμα είτε γιατί η χώρα και ο στρατός δεν τον ακολούθησε με την ψυχή της, δεν ανταπεξήλθε στις εξωτερικές τριβές, έτσι ώστε η δυναμική ισχύος αντεστράφη με αποτέλεσμα η Αίγυπτος να συρρικνωθεί και να αντιμετωπίσει κίνδυνο ολοσχερούς κατάρρευσης και αφανισμού, τον οποίο μόλις και προσωρινά απέτρεψαν οι πρώτοι και ισχυρότεροι Φαραώ της επόμενης 19ης Δυναστείας.

Οι Hyksos είχαν στηριχθεί εντοπίως στη μεγάλη γαιοκτημοσύνη. Αλλά η Αίγυπτος ήταν ανέκαθεν ένα βαθειά συγκεντρωτικό κράτος, όπου όλα τα νεύρα της εξουσίας ενωνόντουσαν στο πρόσωπο του Φαραώ που κυβερνούσε κατευθυντικά με την καλά οργανωμένη και στελεχωμένη κεντρική δημόσια διοίκηση. Ποτέ δεν αναπτύχθηκαν στην Αίγυπτο ισχυρές, πλούσιες και ανεξάρτητες πόλεις, (όπως συνέβη στην Βαβυλωνία), αλλά η μετάβαση φαίνεται να έγινε κατευθείαν από το σύστημα των χωριών και της «κατά κώμας» κατοίκησης, στη μείζονα πολιτική ολοκλήρωση όλης της χώρας με τον Φαραώ να φέρει εξαρχής το διπλούν στέμμα της Άνω και Κάτω Αιγύπτου.

Οι σπουδαίοι Φαραώ της 18ης Δυναστείας κατέλυσαν τη δύναμη των ευγενών και της ισχυρής μεγάλης γαιοκτημοσύνης με την σύσταση του Νέου Βασιλείου. Αλλά η βοήθεια των θεών του Αιγυπτιακού Πανθέου προς τους Φαραώ Υιούς τους για την οικοδόμηση της Μεγάλης Αυτοκρατορίας απαιτούσε όλο και μεγαλύτερη εκτροπή προς αυτούς πόρων, ισχύος και συνολικής κοινωνικής ενέργειας. Προεξοχόντως η ροή αυτή επικεντρωνόταν στον Άμμωνα, κύρια θεότητα των Θηβών, πρωτεύουσας τότε της Αιγύπτου. Από τα αρχεία της βασιλείας του Ραμσή III, που έχουν σωθεί, προκύπτει ότι οι συνολικές θείες ιδιοκτησίες σε ακίνητη περιουσία έφθαναν το 15% της όλης διαθέσιμης Αιγυπτιακής καλλιεργήσιμης γης (περί τα 750.000 εκτάρια ιερών γαιών, εκ των οποίων πάνω από 583.000 ανήκαν στον Άμμωνα των Θηβών). Μέχρι και 2% του όλου πληθυσμού της Αιγύπτου ήσαν ιεροί δούλοι. Οι θεοί είχαν περί τα 500.000 κεφάλια κτηνοτροφικών ζώων, 88 εμπορικά πλοία, 53 εργοστάσια και ναυπηγεία, ενώ και 169 πόλεις στη Συρία, Kush και Αίγυπτο ανήκαν σε αυτούς. Όλη αυτή η τεράστια περιουσία και οι πρόσοδοι εξ αυτής εξαιρούνταν τελείως από την κρατική φορολογία.

Ο Amenhotep IV θέλησε στο πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο να καταπολεμήσει την ανισορροπία που η κοσμική δύναμη και πλούτος των θεών εισήγαγε στην Αίγυπτο. Γνώριζε ότι γι' αυτόν τον σκοπό έπρεπε να εξουθενώσει την πνευματική δύναμή τους. Μόνο έτσι θα ελευθέρωνε το δυναμικό της Αιγύπτου από τη λαβή του ιερατείου. Εισηγήαγε λοιπόν την πρώτη Μεγάλη Θρησκευτική Μεταρρύθμιση στην ιστορία της ανθρωπότητας: τον Ηλιακό ΠρωτοΜονοθεϊσμό.

Ο Εις θεός της Ηλιοπολιτικής Θεολογίας έγινε ο Μόνος Θεός, μάλιστα υπό τη μορφή του ως ορατού δίσκου του Ήλιου, όχι απλώς ως κρύφιος Ηλιακή δύναμη (Re) και απροσπέλαστη δημιουργική αρχή των πάντων (Atum). Τον Μόνο Θεό ο Φαραώ ονόμασε «Re-Harakhte που χαίρεται στον

ορίζοντα υπό τη μορφή του φωτός και της θερμής που είναι στον Aton (στο Δίσκο του Ήλιου)». Η λατρεία κατευθυνόταν δηλαδή πραγματικά και όχι μόνον συμβολικά προς τον φυσικό Ήλιο, προς το φως και τη ζωτική θερμότητα που είναι απαραίτητος όρος για κάθε ζωή. Έτσι και ο συμβολικός Ιερακοπρόσωπος αντικαταστάθηκε ως εικόνα του θεού από τον Ηλιακό Δίσκο, από τον οποίο ξεκινούν 12 ή περισσότερες ακτίνες που καταλήγουν σε παλάμες, μερικές από τις οποίες κρατούν το ιερογλυφικό σήμα της ζωής. Η κτίση λούζεται στην ηλιακή ακτινοβολία, δωρεά και χάρη και χορηγία ζωής. Ήλιος ο Ζωοδότης.

Έχει σωθεί ο Ύμνος στον Aten, που πιθανώς συνέθεσε ο ίδιος ο Φαραώ. Ευρίσκεται στους τοίχους του τάφου του ευνοούμενου ιερέα και μυστικοσύμβουλου του Φαραώ Eye στο Tell al-Amarna. (Ο Φαραώ έκτισε εκ θεμελίων νέα πρωτεύουσα εκεί, μεταξύ Θηβών και Μέμφιδος. Την ονόμασε Akhetaton, «Ο Ορίζων του Aton». Όπως και μετονόμασε την κλήση του από Amenhotep, «ο Άμμων ησυχάζει», σε Akhenaten ή Ikhnaton, «Το Πνεύμα του Aton»).

Ο Ύμνος είναι γραμμένος στο νέο εικονοκλαστικό πνεύμα της ριζοσπαστικής Μεταρρύθμισης. Αντί του βαρύτατου συμβολισμού, των βαθέων συνδυασμών, της νοσηματοδοσίας της κρυφιάς, της πυκνής ιδεολογίας και της περίπλοκης ιεροτελεστίας της παραδεδομένης Αιγυπτιακής θρησκείας, απλές σκέψεις και προφανείς φυσικοί συσχετισμοί εκφράζουν με ευθεία συναισθηματική φόρτιση μια ευχαριστιακή «λογική» λατρεία. Μεταφέρω μεγάλα αποσπάσματα:

.....

[Χαρά της ζωής σε όλη τη φύση, και τα δημιουργήματα του θεού
ενεργούν και τον λατρεύουν].

- 41 *Συ είσαι αυτός που δημιουργείς το έμβρυο στη γυναίκα,
που φτιάχνεις το σπέρμα στον άνδρα,
που συντηρείς τον υιό στην μήτρα της μητέρας,
που τον μαλακώνεις ώστε να μην κλαίει.
Συ τον τρέφεις σ' αυτήν την μήτρα, δίνοντας πνοή
για να στηρίξεις όλα όσα φτιάχνεις.
Όταν εξέρχεται από τη μήτρα για να αναπνεύσει την ημέρα
της γέννησής του,*
- 46 *Συ ανοίγεις πλήρως το στόμα του και του προσφέρεις ό,τι
χρειάζεται.*

[Δημιουργία των ζώων]

- 52 *Πόσο ποικίλα είναι τα έργα σου, κρυμμένα από την όψη μας!
Είσαι ο μόνος Θεός, δεν υπάρχει άλλος σαν Εσένα¹.
Συ δημιούργησες τη γη, σύμφωνα με την επιθυμία σου, όντας μόνος:
άνθρωπο, όλα τα ζώα μεγάλα και μικρά,
κάθε τι στη γη που περπατάει με τα πόδια του,*
- 57 *και ό,τι είναι ψηλά που πετάει με τα φτερά του.*

¹ Άλλοι ύμνοι στον Θεό γράφουν συχνά: «Ω Συ μόνε Θεέ, εκτός από τον οποίο δεν υπάρχει άλλος».

[Δημιούργησε όλες τις χώρες και τους λαούς στην ποικίλη διαφορετικότητά τους με κέντρο την Αίγυπτο].

- 63 *Συ έφτιαξες τον Νείλο στα υποχθόνια,
και τον έφερες στην επιφάνεια καθώς ήθελες να συντηρήσεις
τους ανθρώπους,
καθώς τους έκανες για τον εαυτό σου,
Κύριε όλων, που ασχολείσαι με αυτούς,
Κύριε πάσης χώρας, που ανατέλλεις γι' αυτές,*
- 68 *Συ Aten της ημέρας Μέγα εν Μεγαλοπρεπεία.*

[Ο Νείλος του Ουρανού (= η βροχή) για τους άλλους λαούς,
όπως ο Νείλος της Αιγύπτου]

- 74 *Πόσο υπέροχα είναι τα σχέδιά σου, Συ Κύριε της Αιωνιότητας.*

- 78 *Οι ακτίνες σου θηλάζουν κάθε αγρό·
όταν ανατέλεις, ζουν και θάλλουν για Σένα.
Κάνεις τις Εποχές για να τρέφεις όλα όσα έχεις δημιουργήσει:
τον χειμώνα για να τα δροσιζεις· τη ζέστη για να Σε γεύονται.
Έφτιαξες τον μακρινό Ουρανό να σηκώνεται μέσα στον Κόσμο
για να βλέπεις όλα όσα έχεις δημιουργήσει.
Όντας Μόνος, και ανατέλλοντας στη μορφή Σου ως ζων Aten,
εωθινός, καταυγάζοντας, μακρινός ή κοντινός,
δημιουργείς την ομορφιά μυριάδων μορφών μόνο από τον εαυτό Σου:
πόλεις, κώμες, χωριά, αγρούς, σε δρόμους και στον ποταμό,
κάθε μάτι βλέπει Εσένα μπροστά απ' αυτά,*
- 89 *γιατί Εσύ είσαι ο Aten της Ημέρας πάνω στη γη.*

.....

- 93 *Συ είσαι στην καρδιά μου·
δεν υπάρχει άλλος που Σε γνωρίζει*

εκτός από τον Υιό Σου Akhenaten,
 γιατί τον έκανες σοφό στα σχέδιά Σου και στην ισχύ Σου.
 Ο κόσμος έγινε από την Χείρα Σου,
 Όπως έπλασες και αυτούς (sc. τους ανθρώπους).
 Όταν ανατέλλεις, ζουν·
 όταν δύεις, πεθαίνουν.
 Γιατί Εσύ ο ίδιος είσαι η διάρκεια της ζωής· και πέρα από τα μέλη Σου
 καθένας ζει δια Σου
 103 και τα μάτια του είναι πάνω στην ομορφιά Σου μέχρι να δύσεις.

 105 Όλα όσα περπατούν με τα πόδια τους,
 από τότε που κατασκεύασες τη γη,
 τους ανήγειρες για τον Υιό Σου που προήλθε από τα μέλη Σου,
 τον Βασιλιά, τον ζώντα εν αληθεία,
 τον Κύριο των Δύο Χωρών, Nefer-kkepru-Re, Wan-Re,
 τον Υιό του Re, τον ζώντα εν αληθεία, τον Κύριο των
 Διαδημάτων,
 τον Akhenaten, - μακραίων ο βίος του.

Ο απλός λυρισμός του Ύμνου, η αμεσότητα της σχέσης με τη Φύση που αποπνέει στην μορφή και στο περιεχόμενό του (ίδιας συναισθηματικότητας με τις απεικονίσεις του φυσικού περιβάλλοντος στις Αιγυπτιακές τοιχογραφίες) και η σχεδόν παντελής απουσία κάθε βαρύνοντος συμβολισμού και πολύπλοκης δομής, κάνουν τον Ύμνο τέλειο παράδειγμα της νέας πνευματικότητας που ο Akhenaten επιδιώκει με όλη τη δύναμη της βούλησής του να αναδείξει και επιβάλλει. Η νέα πνευματικότητα βούλεται να είναι φωτεινή και πλήρης θετικής ενέργειας, σαν τον Ήλιο.

Πουθενά δεν φαίνεται επ' αυτού καθαρότερα στο πρακτικό επίπεδο η διαφορά της Μεταρρύθμισης από την παλαιά Ορθοδοξία, από ότι στην ταφική εικονογράφηση. Ο «Αιώνιος Οίκος» είναι για τον Αιγύπτιο το σημείο

αναφοράς όλης της ζωής – ο εξαιωνισμός του συγκεκριμένου αποτελεί τόν πυρήνα της Αιγυπτιακής κοσμικής εμπειρίας. Στους νέους τάφους εκλείπουν τα grotesque τέρατα και οι φρικτοί δαίμονες του άλλου κόσμου, αφαιρείται και η μαγική εξασφάλιση της προσωπικής μεταθανάτιου σωτηρίας εν μέσω εκείνων, εξαλοΐφεται το βάρος και το βάθος της ιερής «Γνώσης» του Επέκεινα. Στη νέα πρωτεύουσα οι τάφοι βρίθουν αναπαραστάσεων φρέσκων και νατουραλιστικών, της καθημερινής ζωής, των εργασιών και του περιβάλλοντος της αυλής και των κατοίκων. Σε τέτοιο σχεδόν ειδυλλιακό περιβάλλον φυσικότητας θάπτεται ο νεκρός τώρα πλέον στην αιώνια κατοικία του. Πανταχού παρούσα είναι η παραδειγματική εικόνα της Νέας Πίστης, η παράσταση του Φαραώ και της γυναίκας του να λούονται τη ζωοδότεια φωτοβολία των Ηλιακών ακτίνων.

Ένα επιπλέον σημαντικό σημείο αναφοράς είναι προφανές. Ο Φαραώ είναι το μοναδικό κέντρο του επίγειου σύμπαντος, όπως ο Ήλιος είναι η μοναδική αρχή και αιτία του παντός κόσμου. Ο Θεολογικός Μονοθεϊσμός συνδιατάσσεται εν αλληλενδέσει με τον Πολιτικό Μονοπολισμό και Κεντρομολισμό στο εσωτερικό και στο εξωτερικό της χώρας. Και στην πραγματικότητα ο Akhenaten συγκεντροποίησε στο maximum το έτσι κι αλλιώς ισχυρά εστιακό Αιγυπτιακό σύστημα.

Οικονομικά, η τεράστια περιουσία και οι ακένωτοι πρόσοδοι των θεών εισρέουν στο βασιλικό Ταμείο.

Κοινωνικά, ο Φαραώ ανοίγει την πανίσχυρη δημόσια διοίκηση στα ικανά άτομα ανεξαρτήτως τάξης, τιμήματος ή status: υψηλοί αξιωματούχοι διατυμπανίζουν στους τάφους τους ότι οφείλουν την προώθησή τους στον Φαραώ. Δημιουργούνται έτσι νέα συμφέροντα που συνδέονται με την επιτυχία του Μεταρρυθμιστικού προγράμματος, και αυτά τα συμφέροντα είναι ικανών προσώπων.

Πολιτικά, ο Akhenaten κυβερνά με ένα μικρό κύκλο εμπίστων αξιωματούχων εκτός κυκλωμάτων εξουσίας. Φαίνεται όμως ότι δεν απέφυγε τον εμφιλοχωρούντα κίνδυνο τέτοιων μεγάλων εγχειρημάτων Επαναστάσεων «εκ των Άνω». Η φυσική καχυποψία του νέου ηγέτη έναντι όλων των σημαντικών φορέων του προηγούμενου και ανατρεπόμενου status quo μπορεί να οδηγήσει στην εμπέδωση ενός μυστικοσυμβουλίου με μέλη ιδιαίτερα οικεία αν και ασήμαντα, της οικειότητας συγγενικής ή τυχούσης

θεσπιζομένης εχεγγύου εμπιστοσύνης, ασχέτως ικανότητας και αριστείας. Ο άμεσος κύκλος και το «μυστικοσυμβούλιο» του Φαραώ απαρτίζετο από την μητέρα του Tiy, την ευνοούμενη σύζυγο και βασίλισσα Nofretete (ίσως Ασιατικής καταγωγής) και τον ευνοούμενο ιερέα Eye, σύζυγο της τροφού του. Ο Φαραώ συστηματικά εμφανίζετο δημόσια με την μητέρα του και την γυναίκα του. Με τέτοιο περιβάλλον διακυβέρνησης θα εχρειάζετο την πεπρωμένη της Μοίρας και τον Νου του Όντος για να επιτύχει. Δεν τα είχε. Και αυτή η άρνηση αποτυπύται στην «άλογη» εικονογραφία εαυτού και της οικογένειας του που μανιεριστικά καλλιεργησε.

Θρησκευτικός Μονοθεϊσμός και Πολιτικός Μονοπολισμός πήγαιναν πάντως μαζί στα σχέδιά του. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Ύμνος στον Aten ψάλλεται όταν η Αιγυπτιακή Αυτοκρατορία έχει γευθεί τη μέγιστη επέκτασή της. Όπως ο Ευσέβιος Καισαρείας 17 αιώνες αργότερα συνέδεσε την Ενσάρκωση του Μόνου Θεού Λόγου με την Παγκοσμιοποίηση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, έτσι και ο Akhenaten, ο Υιός του Aten, μόνος γνώστης των σχεδίων του Πατρός και Θεού, ενοποιεί την επίγεια εξουσία στο μοντέλο της παγκόσμιας κυριότητας του Aten και αντιστρόφως. Τη μοναδικότητα του Aten ο Φαραώ τονίζει μέχρι του σημείου να αναιρεί και τη συνήθη σύλληψη της δημιουργίας ως σύζευξης αρσενικής και θηλυκής αρχής προς απογέννηση των όντων. Καλεί τον Θεό του «Πατέρα και Μητέρα πάντων όσων εδημιούργησε».

Η βιαιότητα της επίθεσης που εξαπέλυσε ο Akhenaten κατά των θεών της παραδοσιακής Αιγυπτιακής θρησκείας και ιδίως κατά του κατασταθέντος Ηγεμόνα τους, του πολιούχου της πρωτεύουσας Θήβας και των δύο ηνωμένων βασιλείων Άνω και Κάτω Αιγύπτου, του Άμμωνα, προσδίδει στη Μεταρρύθμισή του χαρακτήρα φονταμενταλιστικό και φανατικό, προς τον οποίο η Μεσανατολική θρησκευτικότητα και πνευματικότητα ήταν επιρρεπής. Συναντώντας προφανώς αντίσταση στο έργο του από ιερατείο και λαό, ο νεαρός Φαραώ επέβαλλε βίαια τη Μεταρρύθμισή του. Η ρήξη του με τα ιερατεία ήταν άγρια και πλήρης, προεξεχόντως με το του Άμμωνα. Οι Ναοί των θεών απαλλοτριώθηκαν των κτήσεών τους, οι επίσημες λατρείες έπαυσαν, τα ίδια τα ονόματα των θεών σβήστηκαν από τις μνημειακές επιγραφές, σε μια γιγαντιαία επιχείρηση θείας *damnatio memoriae*. Ούτε τα ονόματα των θεών ούτε καν η λέξη «θεοί»

έπρεπε να φαίνεται οπουδήποτε. Ο Akhenaten οδηγήθηκε σε ακρότητες. Το όνομα του ίδιου του πατέρα του (το αυτό με το προηγούμενο δικό του) έφερε στο πρώτο συνθετικό την επίκληση του μισητού Άμμωνα: Amen-hotep. Ο Akhenaten το κατέστρεψε στον ίδιο τον τάφο του γονιού του.

Διαφαίνεται και σε αυτό το ιεραποστολικό και προσηλυτιστικό χαρακτηριστικό η επίδραση της Εύφορου Ημισελήνου επί της Αιγυπτιακής κουλτούρας, όπως και στο προεπισημανθέν γεγονός του εχθρικού Μονοθεϊσμού στο θεολογικό (και θρησκευτικό) επίπεδο. Και οι δυο αυτοί παράγοντες (Μεσανατολικής καταγωγής) συγκρούονται με το περιεχόμενο της Επαναστατικής, Πνευματικής Μεταρρύθμισης, τη «δικαίωση» του συγκεκριμένου φυσικού όντος (του μερικού και ατομικού) στην αιωνιότητα, ένα καθαρά Αιγυπτιακό βίωμα. Η ασύμβατη αυτή τριάδα θα επαναφανεί με την κεντρική εμπειρία της Αιώνιας Μακάριας Ζωής στον πρώιμο Χριστιανισμό. Ενώ το Εβραϊκό βίωμα συγκράτησε τους δύο «επιθετικότερους» δραστικούς χαρακτήρες της Μεγάλης Αιγυπτιακής Μεταρρύθμισης, τον εχθρικό Μονοθεϊσμό στη θεολογία και στην πράξη.

Ο Εβραϊκός Μονοθεϊσμός έχει την αρχή του στον Αιγυπτιακό ΠρωτοΜονοθεϊσμό του Akhenaten. Η έξοδος των Εβραίων από την Αίγυπτο τοποθετείται περί το τέλος του 13^{ου} αιώνα, γύρω στα 150 χρόνια μετά το Αιγυπτιακό φαινόμενο. Έχει επισημανθεί δεόντως η συναλληλία και ομοιότητα του Ύμνου του Aten προς Ύμνους της Παλαιάς Διαθήκης, ιδιαιτέρως προς τον Ψαλμό 104. Μπορείτε να δείτε την παραβολή των δύο σε παράλληλες στήλες στο J. H. Breasted, *A History of the Ancient Egyptians*, pp.273 – 277 (ένα θεμελιώδες έργο Αιγυπτιακής Ιστορίας βασισμένο εξ ολοκλήρου στην άμεση χρήση των ιερογλυφικών πηγών).

Η βασική διαφορά συνίσταται στο θείο περιεχόμενο του Μονοθεϊσμού. Στην Αίγυπτο η Ηλιολατρεία συνάπτει τον Μόνο Θεό με τον Φυσικό Κόσμο και συντονίζει αρμονικά τούτον προς εκείνον. Ο Jahwe αντιθέτως είναι παντελώς άγνωστος κατά την ουσία του, και άρα κατά τον χαρακτήρα της δύναμής του και τη «λογική» της ενέργειάς του. Στη Χριστιανική Ορθοδοξία η επαναφορά της οργανικής σχέσης Θεού και Κόσμου, Απόλυτου Είναι και Σχετικής Ύπαρξης, Παντελούς και Μερικής Υπόστασης, Αυθυπόστατου και Αιτιατού – γεφυρώνει τη διάσταση Aten και Jahwe με τον Λόγο του Όντος, την απόλυτη Κοσμική Τάξη και τον Δημιουργικό Λόγο του Θεού. Η διάσταση

φυσικότητας και υπερφυσικού αίρεται στην ανώτερη σύνθεση κρυφιότητας και φανερωμένου που εκφράζει ο Λόγος του Όντος, εν ταυτώ Λόγος Θεού και Τάξη του Όντος. Έτσι επανεισάγεται και το Συμβολικό της αρχαίας Αιγυπτιακής θρησκείας.

III

Επανέρχομαι στον εγκόσμιο Ηλιακό Λόγο.

Η (φαινομένη γεωκεντρική) ετήσια κίνηση του Ήλιου παλινδρομεί μεταξύ δυο άκρων, των Θερινών Τροπών και των Χειμερινών. Εάν συνέχιζε πέραν των δύο χωρίς περιοδική επανάκαμψη, στη μια περίπτωση θα κατέκαιε το σύμπαν, στην δε άλλη θα το κατέψυχε. Η επίγεια τάξη και η σωτηρία των εγκοσμίων εξαρτάται πρωτευτόντος από την ενιαύσια περιοδικότητα της Ηλιακής κίνησης.

Η κοσμική τάξη για τον Ηράκλειτο είναι ακριβώς ο ρυθμός της ζωτικής θερμότητας (ενέργειας) στον κόσμο. Η ουσία της φυσικής ύπαρξης οριοθετείται στον εξής μεγαλειώδη του αφορισμό (22DK B30):

κόσμον τόνδε, τὸν αὐτὸν ἀπάντων, οὔτε τις θεῶν, οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ' ἦν αἰεὶ καὶ ἔστιν καὶ ἔσται, πῦρ αἰεὶζῶτον ἀπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα.

Ο εκφραστικός λόγος αναλαμβάνει ο ίδιος «μέτρα» για να εκφράσει τη μετρική του έρρυθμου παλμού του κοσμικού πυρός: ανάβει και σβήνει εδώ και εκεί, τώρα και τότε, το πυρ σύμφωνα με «μέτρο», τον λόγο, τις αναλογίες, τη μετρική και τον νόμο της δράσης του. Και έτσι προβαίνει με συγκλονιστικό ρυθμό ο Ηρακλείτειος και Κοινός λόγος κατά τα τονικά μέτρα:

κόσμον τόνδε / τὸν αὐτὸν ἀπάντων //
 ᾿ _ _ / ᾿ _ _ / _ _ ᾿ / _ ᾿ _ //
 οὔτε τις θεῶν / οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν //
 ᾿ _ _ / ᾿ _ / ᾿ _ _ / ᾿ _ _ / ᾿ _ _ //
 ἀλλ' ἦν ἀεὶ καὶ ἔστιν καὶ ἔσται / πῦρ ἀείζων //
 _ _ ᾿ / _ ᾿ / _ ᾿ / _ _ ᾿ _ _ / ᾿ _ / ᾿ _ _ //
 ἀπτόμενον μέτρα / καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα.
 _ ᾿ _ _ / _ ᾿ _ _ / _ _ _ / _ ᾿ _ _ / _ ᾿ _ .

Στη μεγάλη συγκέντρωση πυρός που είναι ο Ήλιος, ο ρυθμός της εγκόσμιας δράσης καθορίζεται από την περιοδικότητα της ουράνιας κίνησής του μεταξύ των πόλων των θερινών και χειμερινών τροπών η οποία καθορίζει τις Εποχές του Έτους και σταθεροποιεί την επίγεια ύπαρξη.

B94:

Ἥλιος γὰρ οὐχ ὑπερβήσεται μέτρα· εἰ δὲ μὴ, Ἐρινύες μιν Δίκης ἐπίκουροι ἐξευρήσουσιν.

Οι χθόνιες φρικτές Ερινύες, τιμωροί κάθε παράβασης της κοσμικής τάξης, είναι βοηθοί της θείας Δίκης. Η Δίκη εκφράζει θετικά ό,τι και οι Ερινύες αρνητικά: την ισχυρή «Μοίρα» της Κοσμικής ύπαρξης, την τάξη του φυσικού όντος.

Ο Αρχέλαος στον Πάπυρο του Δερβενιού αναλύει την Ηρακλείτεια σκέψη. Αναφέρει τη Δίκη και μαζί τις Ερινύες, χθόνιες δαίμονες που ερμηνεύει ως τιμωρούς ψυχές τεθνεώτων. Τιμωρούμενος και τιμωρός συμπίπτει στις αμαρτωλές ψυχές, και με φοβερά μέσα ισχύει αλώβητος η θεία Δίκη, η φωτεινή τάξη του όντος θεμελιώνεται στην σκοτεινή φρίκη του χάους των ανομιών, και ο άσπονδος πόλεμος των τεράτων της ασχήμιας ισορροπεί στην αρμονία του κάλλους, όπως τα ειδεχθή εντός του καλού σώματος μοχθούν για την θεία του ομορφιά εκτός, και όπως το ποικιλοθαύμαστο άνθος χρειάζεται την ανήλιαγη ρίζα για να λάμψει την καλλονή της τελειότητας του.

«Ἄρ' οὐ τάξιν ἔχει διὰ τῶνδε (sc. των Εριννύων) ὁ Κόσμος;» (DP col. IV.4).

Και συνεχίζει επικαλούμενος τον Ηράκλειτο. Ο οποίος, ως ιερολόγος (αναλύων αλληγορικά τον συμβολικό λόγο των ιερών μύθων και τελετών),

ερμηνεύει τα κοινά (κατά τον κοινό λόγο του όντος) περιφρονώντας την «ιδίαν φρόνησιν» των δοκησίσοφων. Τα κοινά είναι το φαινόμενο ποδιαίον μέγεθος του Ήλιου και η κοινή πεποίθηση ότι οι Εριννύες περιφρουρούν τη μη υπέρβαση των ορίων της ετήσιας κίνησής του, - όρων και περάτων, όπως ορίζονται από τις θερινές και χειμερινές τροπές, που δημιουργούν τον Ένιαυτό, ως περιοδικότητα σωτήριο για τα όντα και για τη συνέχιση της ύπαρξής τους στον χρόνο. Τις «κοινές» αυτές πεποιθήσεις ισχυροποιεί ο Ηράκλειτος και «δικαιώνει» ο Αρχέλαος με τη φυσική θεωρία του που αλληγορεί την Ορφική κοσμογονία. [Για την αποκατάσταση της Col. IV του Παπύρου με την Ηρακλείτειο ρήση, δείτε στο site, section Research Projects, category The Derveni Papyrus, item “Inspired Voice and Natural Philosophy in the DP” §16 (από σεμινάριό μου στο University of Sydney, Μάιος 2011)].

IV

*ὦ τοῦ παντός ἔτους τροπή καλλίστη καὶ τίμιος, ἐν ἧ τὰ τῆς χώρας ἐξαίρετα,
Δημήτηρ καὶ Βάκχος, συμβαίνουσιν, ἢ μὲν ἤδη πονοῦσα περὶ τὰς ἄλλας καὶ
λήγουσα, ὁ δὲ πρὶν λήγειν <ἐκείνην> ἀρχόμενος, δώρω τὸ δῶρον
διαδεχόμενος. ὦ δύο ταμίαι τοῦ βίου καιρὸν τὸν ἕνα κληρώσαντες.*

Ἰμέριος, Oratio, 8, 3

Δημήτηρ η θεά και ο καρπός της, τα δημητριακά και ο άρτος. Διόνυσος ο θεός και ο καρπός του, η σταφυλή και ο οίνος. Ο Ιμέριος αναφέρεται στις χειμερινές τροπές ως κάλλιστο και τιμιότατο κομβικό σημείο του ενιαυτού. Περί αυτές συνέβαιναν στην Αττική δύο ιδιαίτερες Εορτές, κατά το τέλος του Ποσειδεώνα. Η μία διεδέχετο την άλλη, και στην πρώτη προεξήρχε η Δήμητρα και ο καρπός της, στη δε δεύτερη ο Διόνυσος και ο καρπός του – το στάρι και ο οίνος αντίστοιχα, η σπουδαιότατη βρώση και πόση του έλλογου ζώου, σώμα και αίμα θεών. Οι δυο εορτές ήταν τα Αλώα και τα Κατ' Αγρούς Διονύσια.

Τα Αλώα ερτάζονταν την 26η του (σεληνιακού) Ποσειδεώνος (Ποσειδεώνος πέμπτη φθίνοντος, Φώτιος s.v.). Η αττική λέξη άλως παράγεται από το ιωνικό *άλωή*, κήπος, αγρός δημητριακών, ή γενικότερα καλλιεργούμενη γη, φυτείες αμπέλου κ.λπ. V. *Ιλιάς*, E, 90 άλωών έριθιλέων· *Οδύσσεια*, Z, 293 τεθαλυιά τ' άλωή· το οποίο σωστά εξηγεί το Σχόλιο: ή θάλλουσα και πλήθουσα φυτοίς. Εσήμαινε βέβαια ήδη από τον Όμηρο και το αλώνι: v. *Ιλιάς*, E, 499 ως δ' άνεμος άχνας φορέει ιεράς κατ' άλωάς· N, 498-9 ως δ' ότ' από πλατέος πτυόφιν μεγάλην κατ' άλωήν / θρώσκωσιν κύαμοι μελανόχροες ή έρέβινθοι· Υ, 496 τριβέμεναι κρι λευκόν εύκτιμένη έν άλωή· και η Δήμητρα είχε συνδεθεί και με το αλώνισμα, cf. Ησίοδος, *Έργα και Ημέραι*, 597-8. Αλλά η βασικότερη έννοια της λέξης αναδεικνύεται στο Κρητικό *άλως*, καλλιεργημένοι αγροί, στο Κυπριακό *άλουα* (που ο Ησύχιος ερμηνεύει s.v., ως κήποι), στη μορφή *άλFω* στη μεγάλη δίγλωσση Κυπριακή επιγραφή από το Ιδάλιον (E. Schwyzer, *Dialectorum Graecorum Exempla Epigraphica Potiora*, no. 679.9; 18; 21), που σημαίνει καλλιεργημένο πεδίο (cf. L. Deubner, *Attische Feste*, p. 65). Προς το άλFω συναρτώνται τα αλφάνω, αλφαίνω = παράγω, αλφεσίβοιος = που

εκτρέφει βόδια, αλφή = παραγωγή, κέρδος, αλφηστής = ο παραγωγός, ο εξευρίσκων πόρο και πόρους.

Ο Φιλόχορος (FrGrH. 328F83) παρήγε το όνομα των εορτών «ἀπὸ τοῦ τότε τοὺς ἀνθρώπους τὰς διατριβὰς ποιῆσθαι περὶ τὰς ἄλως». Δεν υπάρχει λόγος να θεωρήσουμε ότι ἔσφαλλε, συνδέοντας την εορτή με τα αλώνια και το αλώνισμα, που δεν μπορεί να έχει σχέση με τις χειμερινές τροπές, τον Αττικό Ποσειδεώνα και τον δικό μας Δεκέμβριο. Τέτοια ακατάλληλη ερμηνεία ἔδωσαν μερικοί αρχαίοι σχολιαστές συγχέοντας το αλώνι με τον καλλιεργημένο αγρό. Εξάλλου τα αλώνια είναι ὄντως στους καλλιεργημένους αγρούς για τη χρήση που προορίζονται. Και ο Φιλόχορος εννοεί ότι η εορτή προήλθε από την πρωτόγονη εποχή που οι ἄνθρωποι κατοικούσαν σε χωριά ή κώμες και δούλευαν κυρίως στους αγρούς. Κάτι που το αναπτύσσει ο Θουκυδίδης 2, 14 sqq. [ὅπως σωστά παρατήρησε ο Jacoby FrGrH, Dritter Teil, b (Supplement) Nos. 323a-334, vol. II, p. 266)].

Λεπτομερείς πληροφορίες για την εορτή των Αλών έχουν από τα σχόλια στον Λουκιανό (p. 279.24 sqq. Rabe), αλλά με πολλά ὀρθά το σύνθετο Σχόλιο συγχέει την εορτή με τη χρονικά συνδεδεμένη και ομοιότροπη των Κατ' Αγρούς Διονυσίων. Η φαλλική μορφή της εορτής και στις δύο περιπτώσεις είναι πάντως ἑκδηλη. Το ακόλουθο χωρίο είναι ακριβές και αποκαλυπτικό για τα Αλώα:

Ἀλῶα εορτὴ Ἀθήνησι... ἐν οἷς προτίθενται <σχήματα> αἰσχύναις ἀνδρείαις ἑοικότα... μόναι δὲ γυναῖκες εἰσπορευόμεναι ἐπ' ἀδείας ἔχουσι ἀβούλονται λέγειν· καὶ δὴ καὶ αἰσχιστα ἀλλήλαις λέγουσι τότε... ἀναφωνοῦσι δὲ πρὸς ἀλλήλας πᾶσαι αἱ γυναῖκες αἰσχρὰ καὶ ἄσεμνα, βαστάζουσαι εἶδη σωμάτων (vel. σχημάτων Rohde) ἀπρεπῆ ἀνδρεῖα τε καὶ γυναικεῖα... παρατιθέασι δὲ [sc. οἱ ἄνδρες] τὰς τραπέζας... ἔξω διαμένοντες ἐπιδεικνύμενοι τοῖς ἐπιδημοῦσι πᾶσι τὰς ἡμέρους τροφὰς [= δημητριακά]

παρὰ αὐτοῖς εὐρεθῆναι [ἡ γεωργία ἀρχισε στὴν Ἐλευσίνα] καὶ πᾶσι κοινωνηθῆναι τοῖς ἀνθρώποις παρ' αὐτῶν [ο Τριπτόλεμος μετέδωσε τὴ γεωργικὴ τέχνη παντοῦ ἐξ Ἐλευσίνος]. πρόσκειται δὲ ταῖς τραπέζαις καὶ ἐκ πλακοῦντος κατεσκευασμένα ἀμφοτέρων γενῶν αἰδοῖα. [Το Σχόλιο γνωρίζει ὅτι τὸ ὄνομα τῆς εορτῆς δὲν μπορεῖ νὰ συνδέεται με τὴν ἀλῶη, ἀλώνι, καὶ παραδίδει: ἀλῶα δὲ ἐκλήθη διὰ τὸν καρπὸν τοῦ Διονύσου. ἀλῶαι γὰρ αἱ τῶν ἀμπέλων φυτεῖαι. Διωρθώνει λάθος με λάθος. Ἡ εορτὴ δὲν ἔχει νὰ κάνει με τὸν Διόνυσο, ἀλλὰ με τὴν Δήμητρα καὶ τὴν Περσεφόνη. Ἀλλὰ ἡ ἔννοια τῆς ἀλῶης ποὺ χρησιμοποιεῖ εἶναι σωστὴ, μόνο ποὺ εἶναι γενικώτερα κάθε καλλιεργημένο πεδίο καὶ ὄχι μόνο ἀμπελώνες. Ταιριάζει δε περισσότερο με φυτεῖες δημητριακῶν].

Ἡ εορτὴ περιελάμβανε νυκτερινὴ συνάθροιση (παννουχίδα, Αλκίφρων 4, 18, 4 Schepers) γυναικῶν μόνων, ἀπουσία ἀνδρῶν. Ἀλλὰ καὶ τελετές στὴν ὑπαιθρο, στους ἀγρούς. Καὶ γενικὸ εορτασμὸ με τραπέζια γεμάτα ἀπὸ παντοειδῆ γλυκά. Σὲ ὅλα ὁ φαλλός ἐπαιξε τὸν κύριον ρόλο. Τὰ γλυκά εἶχαν τὸ σχῆμα ἀνδρικών (καὶ ἴσως γυναικείων) αἰδοίων. Στους ἀγρούς τοποθετοῦνταν φαλλοὶ γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς γονιμότητος τῆς γῆς καὶ πλουσιοπάροχη ἀπόδοση τῶν γεννημάτων. Οἱ γυναῖκες κουβαλοῦσαν τεράστιους φαλλούς καὶ ἐπαιζαν ἀσεμνα με αὐτούς. Αἰσχρολογία ἐπικρατοῦσε παντοῦ.

Ἔχουμε εὐγλωττες ἀναπαραστάσεις σὲ ἀγγεῖα ἀπὸ τὰ Ἀλῶα. [Οἱ εἰκόνες εἶναι ἀπὸ τὸ μνημονευθὲν θεμελιώδες γιὰ τὴ συλλογὴ πληροφοριῶν ἔργο τοῦ Deubner]. Στὴν 3.3 μιὰ γυναῖκα ραντίζει φαλλοὺς ὀρθοὺς ἐπὶ τῆς γῆς με κάτι ποὺ παίρνει ἀπὸ μικρὴ κίστη τὴν ὁποία κρατᾷ στὸ ἀριστερὸ χερὶ τῆς. Κάποια δυναμερὴ σύνθεση διέγερσης τῆς γονιμότητος, σαν αὐτὴ ποὺ γυναῖκες πάλι, σὲ γυναικεῖα τελετῇ, χρησιμοποιοῦσαν στα Θεσμοφόρια. Τὸ σχῆμα 3.1 εἶναι σχέδιο τοῦ F.N. Pryce ἀπὸ τὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο, ὅπου ἡ

ερυθρόμορφη πελίκη φυλάσσεται, που αποδίδει με λεπτομέρεια τί ακριβώς βλέπει το εξασκημένο μάτι στην παράσταση. Οι φυτικές μορφές είναι στάχια που μόλις βγαίνουν από τη γη, ως φαλλοί που με τον κύκλο των εποχών θα γεννήσουν το καλοκαίρι τον σπόρο-σπέρμα της νέας γέννας. Οι φαλλοί μαγικά επαυξάνουν τη δύναμη των στάχτων και υπόσχονται καλό και πλούσιο θερισμό. Η πρακτική ήταν ευρέως διαδεδομένη στα παραδοσιακά Βαλκάνια και το 1932 μπορούσε να την παρακολουθήσει κανείς στην Ερζεγοβίνη (Deubner, p. 66).

Το 3.2 δείχνει ένα θραύσμα από μια ερυθρόμορφη φιάλη στο Μουσείο του Βερολίνου. Εδώ η γονατίζουσα γυναίκα είναι γυμνή. Η γύμνια προσαυξάνει τη γονιμότητα των φαλλών.

Στο 4.1 (Museo di Villa Giulia, Inv. – Nr. 50404) περί τον τεράστιο ορθό φαλλό με τους όρχεις κάτω δύο γυναίκες ερωτίζονται, η μια γυμνή η άλλη ντυμένη. Η ενδεδυμένη κάνει μια αποκαλυπτική κίνηση με το πόδι της που το κατευθύνει στο αιδούο της γυμνής συνεορτάζουσας, ενώ το αριστερό της χέρι το έχει σχηματίσει στη χαρακτηριστική σχέση προσφοράς άνθους ή εκθλίψεως και τριβής. Η γυμνή γυναίκα αγκαλιάζει περιπαθώς τον φαλλό.

Στο 4.2 (από έναν κρατήρα στο Βερολίνο σχεδιασμένο από τον ζωγράφο του Πανός) μια γυμνή γυναίκα βαστάζει έναν τεράστιο φαλλό με όρχεις, όπως το χωρίο των Σχολίων του Λουκιανού πληροφορεί.

Τα Κατ' Αγρούς Διονύσια εορτάζονταν την ίδια εποχή, περί το τέλος του Ποσειδεώνος. (Μετά τις 19 του μηνός όπου στον Δήμο Μυρρινούντος συνεδρίαζαν για την εορτή. Contra, Wilhlem και Deubner *op.cit.* pp. 134-5). Από τον Ιμέριο θα συνάγουμε την άμεση (μιας μέρας πιθανότατα) χρονική

προτεραιότητα των Αλώων ή και επικάλυψη, αφού τα Κατ' Αγρούς Διονύσια κρατούσαν μέρες.

Γιορτή χειμωνιάτικη παιδιάς, ηδονής και γέλωτος και αυτή. Πάνδημος εορτή, αφού και οι δούλοι συμμετείχαν. Ο Πλούταρχος την συνδέει κατ' αυτό προς τα Κρόνια, αντιστοιχούντα προς τα Ρωμαϊκά Saturnalia, αλλά χρονικά τοποθετημένα αντιθετικά προς αυτά. (Τα Ελληνικά Κρόνια τον Εκατομβαιώνα (στις 12) μετά τις θερινές τροπές του Ήλιου, τα Saturnalia μετά τις χειμερινές).

Τα Κατ' Αγρούς Διονύσια ήταν μια θορυβώδης και ταραχώδης εορτή. Πλούταρχος, *ὅτι οὐδ' ἡδέως ζῆν κατ' Ἐπίκουρον*, 1098B: *καὶ γὰρ οἱ θεράποντες ὅταν Κρόνια δειπνῶσιν ἢ Διονύσια κατ' ἀγρὸν ἄγωσιν περιϊόντες, οὐκ ἂν αὐτῶν τὸν ὀλολυγμὸν ὑπομείναις καὶ τὸν θόρυβον*. Ένα χαρακτηριστικό παίγνιο της εορτής ήταν ο ασκωλιασμός (Scholia, Αριστοφάνης, Πλούτος, 1129, p. 382a34; 43, Duebner· Suda s.v.: Αρποκρατίων cod. K στο κριτικό apparatus του Bekker p. 37.20; Cf. Πολυδεύκης, 9, 121; Κορνοῦτος, 30 p. 60.23 Lang). Ασκούς δέρματος μεγάλους, φουσκωμένους με αέρα, τους άλειφαν με λάδι και οι νεαροί πηδούσαν επάνω τους προσπαθώντας να διατηρήσουν την ισορροπία τους.

Υπήρχε μια οικογενειακή πομπή που αποτελούσε σημαντικό μέρος της εορτής. Περιγράφεται έξοχα από τον Αριστοφάνη στους *Αχαρνείς*, 247 sqq. Την πομπή παρακολουθούσε η σύζυγος του οικογενειάρχη με τις άλλες γυναίκες από τον εξώστη της οικίας. Μπροστά πήγαινε η Κανηφόρος (όπως στη μεγάλη Παναθηναϊκή πομπή), η κόρη του οικοδεσπότη, φέροντας τα απαραίτητα για τη θυσία στο κανούν, την ειδική ιερατική κίστη, μετά δυο δούλοι που κρατούν ορθό φαλλό και οπίσω ο κύριος ψέλνοντας «το φαλλικόν», τον φαλλικό ύμνο. Πήγαιναν στην εξοχή, θυσίαζαν (μαζί με τους δούλους) και συμμετείχαν στην πανηγυριώτικη εορτή.

*ὦ Διόνυσε δέσποτα,
κεχαρισμένως σοι τήνδε τήν πομπήν ἐμὲ
πέμψαντα καὶ θύσαντα μετὰ τῶν οἴκετῶν
ἀγαγεῖν τυχηρῶς τὰ κατ' ἀγροῦς Διονύσια.*

...

*ἄγ' ὦ θύγατερ, ὅπως τὸ κανοῦν καλὴ καλῶς
οἴσεις* ...

*ὦ Ξανθία, σφῶν δ' ἐστὶν ὀρθὸς ἐκτέος
ὁ φαλλὸς ἐξόπισθε τῆς κανηφόρου.
ἐγὼ δ' ἀκολουθῶν ἄσομαι τὸ φαλλικόν.
σὺ δ' ὦ, γύναι, θεῶ μ' ἀπὸ τοῦ τέγους. πρόβα.*

Και αρχομένης της πομπής, τραγουδάει ο Δικαιοπόλις:

*Φάλης, ἑταῖρε Βακχίου,
ξύγκωμα νυκτοπεριπλάνητε μοιχὲ παιδεραστά,
κ.λπ.*

Την πραγματική και αρχέγονη μορφή της πομπής αυτής της αγροτικής γιορτής μαθαίνουμε από τον Πλούταρχο, *Περὶ Φιλοπλουτίας*, 527D: *Ἡ πάτριος τῶν Διονυσίων ἑορτὴ τὸ παλαιὸν ἐπέμπετο δημοτικῶς καὶ ἰλαρῶς· ἀμφορεὺς οἴνου καὶ κληματίς, εἶτα τράγον τις εἴλκεν, ἄλλος ἰσχάδων ἄρριχον ἠκολούθει κομίζων, ἐπὶ πᾶσι δ' ὁ φαλλός.*

Μετά η απλότητα ἔδωσε θέση στην εκζήτηση: *ἀλλὰ νῦν ταῦτα παρεώραται καὶ ἠφάνισται χρυσωμάτων παραφερομένων καὶ ἱματίων πολυτελῶν καὶ ζευγῶν ἐλαυνομένων καὶ προσωπίων.*

Αμφορέας οίνου, μια κληματόβεργα, ο τράγος για τη θυσία, μια δέσμη σύκων, και ο φαλλός.

Να η αρχική θορυβώδης πομπή. Και να πώς παρίσταται στη φιάλη του Heydemann (Deubner p. 136 n. 3 για τα σχετικά στοιχεία). Δείτε την στο

επισυναπτόμενο φύλλο 22.1 και 2. Στο 1 η υπερφυσική μορφή είναι ο Διόνυσος ως Πνεύμα του Φαλλού. Γυμνοί νεαροί κουβαλάνε τον τεράστιο φαλλό και το θεϊκό Πνεύμα του Φαλλού. Από την κεφαλή του φαλλού κρέμονται ταινίες. Στο 22.2 το δαιμονικό πνεύμα του Φαλλού επωχείται, ο Θηριώδης Σάτυρος. Ο Σάτυρος είναι η άλλη όψη του Διονύσου, η δαιμονική της θεικής. Τον έχει καβαλικέψει ένας νεανίσκος που τον μαστιγώνει ενώ κρατάει το κέρασ της Αμάλθειας πάνω από το κεφάλι του. Το ξύλο επί του οποίου φέρεται ο μέγας διακοσμημένος φαλλός είναι φαλλικό και αυτό, και ένας νεαρός επιχειρεί να σταματήσει την πομπή, ενώ ο ιππεύων νέος διεγείρει τον δαίμονα του Φαλλού επί τα πρόσω.

Αναρίθμητα αγγεία με παραστάσεις κάθε ποιότητας μαρτυρούν την δημοφιλία του Διονυσιακού κόμου. Και η ποικιλία των θεμάτων δείχνει διονυσιακή ευρηματικότητα και καλπάζουσα φαντασία. Σάτυροι ωρχούνται και παίζουν και ασελγούν την πάσαν ασέλγειαν και μεθύουν και τραγουδούν (ή τραγωδούν?!) και οργιάζουν. Και μαινάδες εκστασιαζόμενες, συμπαίκτριές των, αχαλίνωτοι συνοπαδοί του θεού. Η ανεμπόδιστη έκφραση της φυσικής δύναμης, μια ακατάσχετη δαπάνη ενέργειας που αντί να στερεύει από την εξαντλητική κατανάλωση βρίσκει ανείπωτες ηδονές στην πρόσβαση προς μυστικές δεξαμενές δυναμικού άβατες για την κανονική κατάσταση. Επικοινωνούμε με τα άδυτα της δύναμης για ύπαρξη που ο Διόνυσος αποκαλύπτει μέσα από τον λαβύρινθο του είναι. Και εν μέσω της έκρηξης στην άγρια χαρά του είναι στέκεται ο θεός, συχνά αμέτοχος, σε γαλήνια νηφαλιότητα, το Πνεύμα της άγιας κραιπάλης της ύπαρξης σε ευφρόσυνη περισυλλογή. Σαν ελατήριο συμπιεσμένο σε φοβερή συσσώρευση δυναμικής ενέργειας, - ή σαν πάνθηρας (το ιερό ζώο του Διονύσου) κουλουριασμένος έτοιμος να ξετιναχτεί πάνω στο θύμα του για να το ξεσχίσει. Έτσι καταλαγιάζει το φουρτούνιασμα της φύσης και αλλόκοτη

ηρεμία πέφτει πριν την ανοσιουργό μανία του διαμελισμού στις Βάκχες του Ευριπίδη. Κιόμοια οι μύστες του θεού αγνεύουν καθαρεύοντας αφού έχουν γευθεί την ιερή ωμοφαγία στους Κρήτες του ίδιου αντινομιακού ποητή. Βαρειά κιανάλαφρα είναι τα φρικτά του θεού μυστήρια.

[Δείτε την μελέτη μου «Ζεύς, Ζαγρεύς, Αιδωνεύς», Chapter 8, *Religion and Mystery*, (vol. I of my “*The Emergence of Reason from the Spirit of Mystery*”), pp. 393 – 508. Ευρίσκεται και στο site.]

Αλλά για την φοβερή αυτή διάσταση του Διονυσιακού θα μιλήσω άλλοτε, σε σχέση και με τις Μαινάδες, που τέτοια εποχή ανέβαιναν από τους Δελφούς ψηλά στον Παρνασσό για να επιτελέσουν στο Κωρύκειο άντρο τα αρχέγονα δεόμεστα πάθη της κοσμικής ύπαρξης. Την ανέφερα τώρα για να δείξω προς την κοινή ρίζα της κωμωδίας και της τραγωδίας. Αυτήν την κοινή ρίζα διεκτραγωδεί ο Ηράκλειτος (DK22 B15) κηρύσσοντας και χρώμενος Δελφικά:

εἰ μὴ γὰρ Διονύσω πομπὴν ἐποιούνητο καὶ ὕμνεον ἄσμα αἰδοίοισιν, ἀναιδέστατα εἴργαστ’ ἄν. ὠντὸς δὲ Ἴδης καὶ Διόνυσος, ὄτεω μαίνονται καὶ Ληναῖζουσιν.

Τα Κατ’ Αγρούς Διονύσια ἦσαν κυρίως κώμοι και ετελούντο στην ύπαιθρο κατά δήμους και κώμες. Ομάδες σαν αυτές που βλέπουμε στην αγγειογραφία πρωτοστατούσαν και ανταγωνίζονταν η μια την άλλη σε παιδιές και χορούς και τραγούδια και μιμήσεις. Εκώμαζαν – ξεφάντωναν κατά κώμες, και έτσι γεννήθηκαν οι κώμοι και οι κωμαστές. Και από τους κώμους και το Πνεύμα του Διονύσου το θείο και το δαιμονικό, από τον Διόνυσο και τους Σατύρους και τους ακολούθους του ως αρχικωμαστές και κωμαστές, γεννήθηκε η σάτυρα και η κωμωδία και η τραγωδία, η ωδή των Σατύρων, η ωδή των κωμών και των κώμων, η ωδή του τράγου της θυσίας. Ο Διόνυσος ἦταν ο θεός που διασπάται και θυσιάζεται, που τρώμε και πίνουμε

από Αυτόν, που τρώγομε και πίνομε Αυτόν. Να η αγροτική απαρχή του Σατυρικού δράματος, της μεγαλειώδους Τραγωδίας και Κωμωδίας της Κλασσικής Αθήνας.

Ο ανταγωνισμός των ομάδων κωμαστών πήρε σιγά-σιγά πιο συστηματική μορφή. Τα πάντα στον Ελληνισμό είναι θέμα αγώνα. Το Αγωνιστικό Ιδεώδες της Ζωής κυριαρχεί και η Προστακτική της Αριστείας είναι η υπέρτατη αρχή δράσης. Ωριζετο Κώμαρχος μεταξύ των κωμαστών, επιγραφές απαθανάτιζαν τους νικητές. Ξέρουμε για Κατ' Αγρούς Διονύσια στους Δήμους Αχαρνών, Αιξώνης, Ικαρίας (της Αττικής), Κολλυτού, Μυρρινούντα, Φλύας. Στην Ελευσίνα ήταν ενθουσιώδη, στον δε Πειραιά μεγαλοπρεπέστερα – Διονύσια τα Πειραιϊκά ή Πείραια.

V

Στα Saturnalia του Macrobius μαθαίνουμε πώς γιόρταζαν οι (ύστεροι) πνευματικοί και σοφοί και σοφιστές και λόγιοι και διακεκριμένοι αυτές τις ταραχώδεις γιορτές εκρηκτικής ευθυμίας και προκλητικής φαλλοκρατίας. (Πρόκειται βεβαίως για τα τα Ρωμαϊκά Κρόνια που ήγοντο αυτόν πάλι τον καιρό και περιστρέφοντο και αυτά περί την ενδυνάμωση της φυσικής γονιμότητας).

Saturnalibus apud Vettium Praetextatum Romanae nobilitatis proceres doctique alii congregantur et tempus solleniter feriatum deputant colloquio liberali, convivia quoque sibi mutua comitate praebentes, nec discendentes a se nisi ad nocturnam quietem. nam per omne spatium feriarum meliorem diei partem seriis disputationibus occupantes cenae tempore sermones conviviales agitant, ita ut nullum diei tempus docte aliquid vel lepide proferenti vacuum relinquantur: sed erit in mensa sermo iucundior, ut habeat voluptatis amplius, severitatis minus.

Τί ιδέα! Να μαζευτούν στο ίδιο σπίτι οι φίλοι επιφανείς στο νου και να μείνουν μαζί για όσες μέρες κρατάνε οι εορταστικές εκδηλώσεις, μη αποχωριζόμενοι παρά μόνο για ύπνο τη νύκτα. Αλλά να συζητούν σοβαρές συζητήσεις συνεχώς, να τις διανθίζουν δε μόνον με χαριτωμένους αυτοσχεδιασμούς και ευτράπελες παιδιές ελαφρότερων θεμάτων κατά την ώρα του κοινού δείπνου τους.

Πρέπει να το εφαρμόσουμε και αυτό!

Στην πρώτη πάντως εις βάθος συζήτηση πριν το πρώτο δείπνο, η παρέα εκείνη των πνευματικών κωμαστών σοβαρολογεί και ιερολογεί περί της Ηλιακής φύσης των μειζόνων θεών των απανταχού θρησκείων.

Και ιδού στην Ηλιολογία και Ηλιολατρεία κατέληξα επανακάμπτων όθεν εκκίνησα. Τα δε λοιπά εις εύκαιρον μέλλον, και μη δη ες αύριον.

VI

Τη νύκτα της 14ης προς 15ην Απριλίου του 6 π.Χ. συνέβη μεγάλη Σύνοδος των 7 πλανητών (στους 5 γνωστούς στην αρχαιότητα πλανήτες του γεωκεντρικού συστήματος, Ερμή, Αφροδίτη, Άρη, Δία και Κρόνο, προστίθενται ο Ήλιος και η Σελήνη ως πλανώμενοι εν σχέσει προς τον ουράνιο πόλο, τη σφαίρα των απλανών). Οι 7 πλανήτες συνήλθαν σε ένα εύρος $42^{\circ}08'$ (ολίγο περισσότερο του ενός οίκου-ζωδίου = 30°) περί το όριο των Ιχθύων και του Κριού, από το $349^{\circ}29'$ μέχρι το $31^{\circ}77'$ της Εκλειπτικής.

Ο αστρονόμος Κ. Χασάπης θεώρησε ότι αυτή η σύνοδος είναι ο «Αστήρ της Βηθλεέμ» που εντυπωσίασε τους αστρολόγους-μάγους της Ανατολής [δείτε το βιβλίο του «*Ο Αστήρ της Βηθλεέμ: Αστρονομικός Προσδιορισμός του Χρόνου της Γεννήσεως του Ιησού Χριστού*», 1970 (επανέκδοση 2005), όπου κρίνει και τη θεωρία του Kepler επί του θέματος].

Τη νύκτα της 4ης προς την 5η Φεβρουαρίου του 1962, έγινε νέα Μεγάλη Σύνοδος των 7 πλανητών του γεωκεντρικού συστήματος στον Υδροχόο (Κ. Χασάπης, *Το Μέγα Σημείον της Συνόδου των Πλανητών του Έτους 1962*, κυκλοφόρησε πρώτα ανωνύμως σε πολυγραφημένη έκδοση το 1962, εν συνεχεία σε επώνυμη έκδοση και πρόλογο Μάρως Κ. Παπαθανασίου, 1998, διανεμήθηκε επίσης ιδιωτικά). Όπως σημειώνει ο συγγραφέας (p. 69, σημ. 1:

«Το μεταξύ των δύο συνόδων διάστημα των είκοσι σχεδόν αιώνων ευρίσκεται εις άμεσον σχέσιν προς την περίοδον της μεταπτώσεως των 25.769 ετών και το εις έκαστον ζώδιον αντιστοιχούν δωδέκατον αυτής εκ 2.150 ετών περίπου»).

Επισυνάπτω τον Χάρτη του Ουρανού για τις 0.50 π.μ. ώρα Πατρών της 5^{ης} Φεβρουαρίου 1962.

Την εβδομάδα 22 έως 28 Οκτωβρίου 1962 η ανθρωπότητα βρέθηκε σε άμεσο κίνδυνο έκρηξης Παγκόσμιου Πυρηνικού Πολέμου με την αποκορύφωση της Κρίσης της Κούβας. Η εξέλιξη μιας άμεσης θερμής εμπλοκής ΗΠΑ και ΕΣΣΔ απεφεύχθη με την υποχώρηση της Σοβιετικής Ένωσης. Ο Κόσμος εισήλθε στην τελική φάση του Ψυχρού Γ' Παγκόσμιου Πολέμου μεταξύ των δύο ηγεμονικών Δυνάμεων του Διπολικού Συστήματος. Ο πόλεμος είχε λήξει 30 χρόνια αργότερα με συντριπτική νίκη των ΗΠΑ. Έκτοτε η Ιστορία εισήλθε σε Νέα Περίοδο Μονοπολικού Συστήματος (και μάλιστα τώρα παγκοσμιοποιημένου και κυριολεκτικά οικουμενικού) για πρώτη φορά μετά την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.

Τέλος επισυνάπτω προς σχολιασμό και την όψη του ουρανού κατά την διάρκεια του Ε' Αρχαιοελληνικού Συμποσίου μας. Αιδούμεθα το βλέμμα του και αναλύοντές το.